

HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE ŞAHISLARIN DÜNYASI

Ulaş BİNGÖL*

Özet

Şeyh Galib'in en önemli eseri olarak kabul edilen Hüsn ü Aşk Mesnevisi şahıslar açısından zengindir. İşlediği konu itibarıyla tasavvuf ehlinin İnsan-ı Kâmil mertebesine ulaşma sürecini anlatan bu eser, alegorik olmasına karşın kahramanların olay örgüsü içerisinde etkileri, değişim ve dönüşümleri roman türündeki şahıslarla benzerlik gösterir. Roman türünde şahıslar, özelliklerine göre genellikle protagonist, antagonist, norm, fon, entrik, eksen, düz, yuvarlak gibi adlar altında incelenir. Tasavvufî bir mesnevi olan Hüsn ü Aşk'ta sâlik, mürşit, Allah ve nefis, alegorik olarak şahıslar üzerinde canlandırılır. Bu çalışmanın amacı, Hüsn ü Aşk mesnevisindeki şahısları tahlil edip incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Hüsn ü Aşk, protagonist şahıs, antagonist şahıs, norm şahıs, fon şahıs.

INDIVIDUALS WORLD IN HÜSN Ü AŞK MASNAVI

Abstract

Hüsn ü Aşk masnavi, considered as the most important work of Şeyh Galib, is fertile in terms of persons. This work referring to people of sufism the process to perfect man in terms of subject matter, although it is allegorical the effects in the plot, change and transformation of the heroes is similar to persons in novel type. Persons in novel type, generally examines under the names protagonist, antagonist, norms, fon, intrigue, center, flat, round according their features. It is played *sâlik*, *mürşit*, God and ego allegorically in Hüsn ü Aşk that a sufistic masnavi. The purpose of this study is to investigate and assay persons in Hüsn ü Aşk.

Keywords: Hüsn ü Aşk, protagonist person, antagonist person, norm person, fon person.

Giriş:

Geleneksel anlatı türleri arasında önemli bir yer tutan mesneviler ile modern bir anlatı türü olan roman arasında birtakım benzerliklerin olduğu uzun yıllardan beri dile getirilir. Mesnevilerin, kurguları ve tahkiye etme yönleriyle romanın özelliklerini taşıdığı, Berna Moran'dan Şerif Aktaş'a, Orhan Okay'dan Himmet Uç'a kadar bu alanda çalışma yapmış birçok kişi tarafından gündeme getirilmiştir. Batıda ilk roman, Don Kişot, 16. yüzyılda yazılırken; İslam coğrafyasında 10 ve 11. yüzyıllardan beri mesnevilerin yazıldığı bilinmektedir (İpekten, 2005: 60). Roman türünün gelişimi ile Avrupa'da 16. yüzyıldan sonra gittikçe bireyselleşen toplumun dönüşümü arasında doğrudan bir ilişki vardır. Milan Kundera'nın deyişiyle "Romanın yolu Modern Çağ'ın tarihine paralel bir tarih gibi çizilmiştir" (Kundera, 2005: 21). Modern Avrupa toplumunun gelişiminin her evresi, romanının dokusuna sinmiştir.

* Arş. Gör.; Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, ulasedebiyat@gmail.com.

Doğu toplumlarının dünyayı telakki etme tarzına göre vücut bulmuş olan mesnevilerde de bin yıllık bir kültür tarihinin izlerinin bulunduğu aşıkârdır. Mesnevilerin, modern tekniklerle tahlil edilmesi, roman türü ile mesnevi arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasına yardımcı olacağı ve bin yıllık kültür mirasının sonraki kuşaklar tarafından doğru anlaşılmasına hizmet edeceği kanaatindeyiz.

Mesnevilerin genel olarak konusu; aşk, kahramanlık, savaş, peygamber sevgisi ve tasavvuftur. En meşhur mesneviler; Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun ve Ferhad u Şirin'dir. Bu mesneviler, değişik şairler tarafından tekrar tekrar yazılmış olan aşk hikâyeleridir. Çalışmamızın konusu olan Hüsn ü Aşk da tasavvufî alegorik bir mesnevidir. Nitekim Cemal Kurnaz, Hüsn ü Aşk'taki kahramanların tasavvuftaki karşılıklarını şöyle sıralar: "Hüsn, mutlak güzellik olan Allah'ı; Aşk, Allah'a ulaşmaya çalışan insanı (sâlik); Sühan ise, ilahî aşka ulaşmak isteyen kişiye yardımcı olan mürşidi temsil eder" (Kurnaz 2004: 341). Hüsn ü Aşk'ı tamamen tasavvufî bir mesnevi olarak görenler olduğu gibi onu klasik mesnevi yazımında bir kırılma yarattığını, sadece tasavvufî bir özelliğe sahip olmadığını ve alegorik yönden değişikliğe uğradığını düşünenler de vardır. Böyle düşünenlerden biri olan V. Holbrook'a göre 17-19. yüzyıllarda İslami imparatorluklarda bölgesel özerkleşme eğiliminin ilerlemesiyle alegori eğilimi yavaş yavaş çözülür (Holbrook, 1999: 407). Tam da bu dönemde yazılan Hüsn ü Aşk mesnevisinin alegorik yönü inkâr edilmese de kendinden önceki mesnevilerden farklı olduğu konusunda birçok araştırmacı hemfikirdir. Örneğin Abdülbaki Gölpınarlı, Hüsn ü Aşk'ın iki asli unsurunun olduğunu söyler: "1. Tasavvuf ve tasavvuftaki "seyr ü sülûk", 2. O zamana dek yazılan mesnevi tarzındaki hikâyelere üstünlük cehdi" (Gölpınarlı, 1971: 112). Gölpınarlı'nın söz ettiği üstünlük cehdlerinden biri, Galib'in eserinin şahıslar bakımından zengin olmasıdır. Şahısların olay akışı içerisinde birbirine karşı konumlanmaları, birbirleriyle olan diyalogları ve birbirleri üzerinde yarattıkları psikolojik etkiler romanlardaki kahramanları hatırlatır.

"Roman ve mesneviyi bir anlatı türü olarak değerlendirip karşılaştıracaksak onların fiktif yönü üzerinde durmakta yarar vardır" (Ece, 1996: 32). Mesneviyi romana kısmen de olsa yaklaştıran şey, bu iki türün çoğu örneğinin şahısların başından geçen olay veya olaylar örgüsü etrafında şekillenen fiktif birer metin olmalarıdır. Metindeki şahıslar, insan olabilecekleri gibi insan dışındaki varlıklar veya temsilî nesnelere de olabilir.

Örneğin Kafka'nın *Dönüşüm* romanında böcek, Peyami Safa'nın *Bir Akşamdı* romanında mikrop, Şeyhî'nin *Harname*'sinde "eşek" bir şahıstır. Romanın ve mesnevinin estetik dünyası kurulurken, olaya kişi veya kişilerle canlılık kazandırılır ve bu canlılık, dil ve anlatım teknikleriyle dışa yansıtılır, hissettirilir. Sonuçta, aslının benzeri olan bir dünya, literatürdeki adıyla "kurmaca" bir dünya elde edilir.

Romancının muhayyile gücü ve yazma yeteneğiyle aslına benzer yaratılan bu dünyada başlıca ilgi odağı kişidir (Tekin 2008: 70).

Kişilerin doğru analiz edilmesi mesnevi ve roman metninin daha iyi anlaşılması yönünde atılacak ilk adımlardan biridir. Şahıslarla ilgili her roman kuramcısının kendi görüşüne göre bir sınıflandırma yaptığı göze çarpar. Genel olarak tahkiyeye dayanan metinlerde şahıslar şöyle sınıflandırılır: Fonksiyonlarına göre kişiler, yaş gruplarına göre kişiler, aksiyon üzerindeki tesirlerine göre kişiler, psikolojilerine göre kişiler. Bu şahıs sınıflandırmaları içerisinde en fazla öne çıkan şahıs türleri; düz-yuvarlak, tip-karakterdir. Şahıslar olay örgüsü içerisindeki fonksiyonlarına göre; protagonist (başkahraman), antagonist (karşıt karakter), norm karakter ve fon karakter biçiminde ele alınır. Biz çalışmamızda, tek bir kuramcının görüşünden hareketten etmekten ziyade, şahısların değişik yönlerini göz önünde bulundurarak birçok kuramcının görüşüne başvurmayı uygun gördük.

İlk önce Hüsn ü Aşk hakkında genel bir bilgi verip daha sonra şahısları, olay örgüsü içerisindeki durumlarına göre tek tek inceleyeceğiz.

1. Hüsn ü Aşk Mesnevisine Genel Bir Bakış:

Şeyh Galib, 2001 beyit olan Hüsn ü Aşk mesnevisini 1783'te yirmi altı yaşındayken yazar. Galib'in en önemli eseri olarak kabul edilen Hüsn ü Aşk, aynı zamanda klasik Türk edebiyatının önde gelen mesnevileri arasında yer alır. Galib Hüsn ü Aşk'ı, bir toplantıda Nâbi'nin *Hayrabad* adlı mesnevisinin övülerek bu mesneviden daha güzel bir mesnevinin yazılamayacağı iddiasının doğru olmadığını ispat etmek amacıyla yazdığını eserinin *sebeb-i te'lif* bölümünde dile getirir. Hüsn ü Aşk'ta tasavvuf yolunda fenafillâh mertebesine erişebilmenin zorlukları ve *sâlikin* bu yolda ilerleyebilmek için kendi çabasının yanında bir mürşidin yardımına da ihtiyacı olduğu anlatılır (Mengi, 2003: 222).

Mesnevinin iki kahramanı Hüsn ile Aşk Muhabbet Oğulları kabilesindedir ve aynı gün doğmuşlardır. Kabile, ikisini daha beşikteyken sözlendirir. Büyüdükçe birbirlerine sevgileri artan Hüsn ve Aşk, kabilenin önerisiyle Molla Cünun isimli hocadan edep dersi alırlar. Hüsn, Aşk'a karşı hissettiği sevgi nedeniyle hasta olur. Hüsn, dadısının tavsiyesiyle Aşk'a bir mektup yazar ve sevgisini dile getirir. Aynı şekilde Aşk da Hüsn'e mektup yazarak karşılık verir. Aşk, Sühan'ın yönlendirmesiyle Hüsn'ü, Muhabbet Oğulları'ndan ister. Fakat kabilenin önde gelenleri Hüsn'ün mehri için Aşk'ın Diyar-ı Kalb'e gidip kimya ilmini öğrenmesi gerektiğini söylerler. Aşk, hizmetine aldığı Gayret ile beraber yola çıkar, birçok güçlük ve engeli Sühan'ın yardımıyla aşarak Diyar-ı Kalb'e varır ve orada Hüsn'e kavuşur.

2. Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Şahıslar:

2.1. Protagonist Şahıslar:

2.1.1. Aşk:

Hüsn ü Aşk mesnevisinin başkahramanı, roman kuramı terimleriyle ifade edilirse protagonist şahsı Aşk'tır. Protagonist şahıs, roman ve hikâyelerde birincil şahıs olarak adlandırılan ve genellikle asli karakter olan kişidir. Bir problemi çözmekle yüz yüze kalır ve zıt güçlerle bir mücadeleye girer (Uç, 2006: 365). Aşk, Muhabbet Oğulları kabilesindedir ve Hüsn ile aynı gün doğmuş yiğit ve güzel biridir. Aşk'ın vasıfları çok geniş bir şekilde tasvir edilir: O kadar güzeldir ki, Hz. Meryem Hz. Yusuf'u doğursaydı, Aşk'ın güzelliğine denk olurdu. Aşk'ı protagonist şahıs olarak ele almamızın sebebi, hikâyede olayların başından geçtiği ve hikâyenin sonunda dönüşerek bir kemale ulaşan kişi olmasından dolayıdır.

Mesnevîde, Hüsn ve Aşk'ın doğuşu tabiatüstü bir olayın yaşanmasına denk gelir ve doğumları şöyle anlatılır:

Oldı bu sarâya pâ-nihâde
Ol gice iki kibâr-zâde
Fi'l-hâl açıldı subh-ı ümmid
Hem mâh doğdı vü hem hurşîd
Ol hâle sebeb bu iki şehmiş
Her biri süvâr-ı mihr ü mehmiş¹ (300-303)

O gece iki kibarzade dünyaya ayak basar, ümidin sabahı bu doğumla aydınlanır. Biri aya benzetilir diğeri güneşe. Muhabbet Oğulları, kıza Hüsn, erkeğe Aşk ismini verir. Anlatıcı, Hüsn ve Aşk'ın; Leyla ile Mecnun, Azra ile Vâmık, Ferhad ile Şirin gibi bir kadere sahip olduğunu hissettirir ve kaderin onlara bir yol çizdiğini söyler. Kabilenin uluları, büyük bir meclis kurarak onları nişanlandırır. Aşk'ın ıstırabı bundan sonra başlar:

Bed' eyledi Aşk pîç ü tâba
Bend oldı kımât-ı ızdırâba (317)

Bu esnada dadısı ona şiir söyleyerek teselli verir. Henüz çocuk olan Aşk, yüce beşikte Hz. İsa gibi durur. Rahat döşegindeki hasta gibi bedeni alevler içinde titremektedir.

¹ Çalışmada faydalanılan Hüsn ü Aşk mesnevisine ait beyitler, Muhammet Nur Doğan'ın *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)* adlı çalışmasından alınmıştır. Beyitlerin sonundaki rakamlar söz konusu eserdeki beyit numaralarını göstermektedir.

Muhabbet Oğulları, iki akıllı çocuk olan Hüsn ve Aşk'ın tahsil görüp dolun ay gibi aydınlanmalarını ister. Kabilenin isteği üzerine Hüsn ve Aşk birlikte mektebe başlarlar ve Molla Cünun denen hocadan ders alırlar. Mektepte bir gül dalındaki bülbüller, bir kabuğa girmiş iki badem gibidirler:

Bir kışra girip dü mağz-ı bādâm

Bir mektebe vardılar Edeb-nâm (343)

Hüsn ü Aşk'ta ilginç bir şekilde Hüsn, kaderin aksine Aşk'a âşık olur. Âlemi süsleyen Hüsn, Yusuf'un Züleyha'sı gibi olur. Maşuk olacakken âşık olur. Hüsn, imkânsız bir arzuya tutulmuşken Aşk ise isteğini gizli tutmaktadır. Hüsn arada sırada Aşk'ı ziyarete gelerek muhabbet eder. Aşk, Hüsn ile birlikte Mana Mesiresi'nde gezintiye çıkar. Peyderpey ıstırabı aratan Hüsn'e, Sühan yardımcı olur ve Aşk'a bir mektup yazıp sevgisini dile getirmesini söyler. Bu arada kabileden zalim ve dert görmemiş olan Hayret onların birbirlerini sevdiğini anlar. Felek gibi eziyetten yana olan Hayret, bu aşka engel olmaya çalışır. Hüsn'ün mektubunu Sühan, Aşk'a getirir. Aşk da ona mektup göndererek Hüsn'e karşı hissettiği sevgiyi dile getirir. Âşıkların birbirlerine olan sevgilerine aracılık yapan İsmet ve Sühan'dır. İsmet ve Sühan, hem Aşk'da hem Hüsn'de âşıklık alametleri görünce onlara yardımcı olmaya niyetlenirler. Sühan ve İsmet, iki âşığı yönlendirerek muhtemel bir yanlış anlamının önüne geçerler. Bu arada Gayret, Aşk'ın hizmetine girerek Hüsn'ü istemesine razı eder. Lakin Aşk'ın Hüsn'ü istemesine Muhabbet Oğulları kabilesinin ileri gelenleri, dalga geçerek karşılık verir ve Aşk'a niyetinin kolay gerçekleşmeyeceğini söylerler. Kimisi Aşk'a mecnun der, kimisi şiirle fazla ilgilenmesinden dolayı hayali gerçek zannetmeye başladığını, kimisi humma hastalığına tutulduğunu söyler. Aşk, arzusunda ısrar edince Muhabbet Oğulları ona şu cevabı verirler:

K'ey tâlib-i Hüsn olan hîred-mend

Gûşunda durursa gevher-i pend

Fikr eyle ki cümle âşnâyız

Hep şûr ü hevâya mübtelâyız

Bir sözle kim oldı yâre vâsıl

Bir gonca ile bahâre vasıl

...

Bî-mihnet ü gam vusûl-i dildâr

Âyâ kimise oldı sezâ-vâr

Hiç kimse bu râha gitmemiştir
 Bir Ferd bunu işitmemiştir
 Meydânda ki baş içindir efser
 Ser ver k'olasın bu yolda ser-ver (1230-1236)

Kabilenin ileri gelenleri Aşk'a isteklerini açıklarlar: “*Ey Hüsn'ü isteyen akıllı adam! Düşün bakalım; hepimiz birbirimizi tanırız, hepimiz derde, sıkıntıya ve aşka tutkunuz. Bir sözle kim yârini elde etti, bir gonca ile kim bahara kavuştu? Taçlar baş için olduğuna göre; başını ver ki, bu yolda önder olasın!*” Kabile, açıkça Aşk'ın eziyet ve çile çekmeden yârine kavuşamayacağını belirterek bir imtihandan geçmesi gerektiğini vurgular. Aşk, Hüsn'e kavuşmak için her türlü imtihana hazır olduğunu dile getirerek kabile büyüklerinden taleplerinin ne olduğu sorar. Kabilenin uluları, Hüsn'ün mehri için büyük bir para gerektiğini bunun için kimyayla uğraşılan Kalp diyarına yolculuğa çıkması ve yolda gam harabelerini, matem sarayını, cadıları, ateş denizini aşmasını söylerler. Buradan itibaren Aşk, tasavvuftaki *sâlik* hüviyetine bürünür. *Sâlik*, “Arapçada ‘girme’ demektir. Mana olgunluğunu elde etmek üzere, tasavvuf yoluna giren kişiye, denir”(Cebelioğlu, 2009: 541).

Aşk, Gayret'le beraber Kalp diyarına doğru yolculuğa çıkar. Aşk'ın yolculuğunun son durağının Diyar-ı Kalb olarak seçilmesinin tasavvufla ilişkisi olduğu söylenebilir. Kalp, “marifet ve irfan denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahalli, ilahî genişlik mahalli; Allah'ın evi, yere göğe sığmayan Allah'ın içine sığıdığı yer”dir (Uludağ, 2001: 205). Kalbe doğru yolculuğu esnasında Aşk, ilkin bir kuyuya düşer, burada bir dev onu hapseder. Sühan'ın tavsiyesiyle İsm-i Azâm'ı okuyup kuyudan kurtulur. Yolculuğun başından itibaren Şeyh Galib, kahramanını tasavvufi mertebelerden geçirmek için İslamî gelenekten faydalanır. Kuyu imgesi, Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf kıssasını hatırlatır. “Yusuf-ı kudsi, Arapça kutsal Yusuf demektir. Yûsuf'un karanlık kuyudan çıkıp Mısır'a sultan olduğu gibi, tasavvufî terbiyede, rûhun da maddî pislikler kuyusundan kurtulup yüceliklerine padişah olması söz konusudur” (Cebelioğlu, 2009: 714). Kuyu imgesinde olduğu gibi Aşk, her bir engeli aştıkça tasavvuftaki *sâlik* gibi tekâmül eder.

Kuyudan kurtulduktan sonra Aşk, kış mevsiminin en uzun gecesinde karanlık bir çölde yolunu kaybeder. Harman gibi bir ateşin içerisinde dev yüzlü bir cadı, büyü yapıp Aşk'ı yanına çağırır ve kendisiyle evlenmesini ister. Aşk, bu teklifi reddedince cadı onu haftalarca çarpmıha gerdirir. Yine Sühan Allah'ın *kün* emriyle zuhur edip onu kurtarır. Hüsn'ün ona hediye ettiği kılıç ve atı Aşk'a verir. Aşk atına binerek önüne gelen engelleri aşarak gam harabesine gelir. Burada ateş denizini geçerek güzel bir beldeye ulaşır. Bu beldede, Hüsn'e benzeyen bir Çin

padişahının erkekleri yiyen kızına vurulur. Sühan, tekrar ortaya çıkarak Çin padişahının kızının Hüsn'e benzediğini söyleyerek Aşk'ı uyarır. Lakin kız Aşk'ı alıp bir kaleye götürür. Gayret de Aşk'a uyararak kaleye onlarla beraber gider. Kaleye girer girmez kapı kapanır ve kız ortadan kaybolur; Aşk ve Gayret kalede mahpus kalır. Bu kale Hinduların puthanelerine, Hz. Yusuf'un satıldığı köle pazarlarına benzer. Aşk burada tahammül edemeyerek zayıflar. Sühan bülbül şekline girip ona kalede bir hazine olduğunu, hazineyi bulursa muradına ereceği haberini getirir. Fakat Aşk, o kadar zayıflamıştır ki mücadele edecek kuvveti kendinde bulamaz. Sühan, Kur'an-ı Kerim'den yardım dilemesini söyler. Kur'an'dan feyiz alan Aşk tekrar kuvvet bulur. Sühan ve Gayret'le birlikte kaleden çıkarak sevgilisine doğru yürür. Kalp kalesine varınca kaldırımları mücevherden, nurdan orduların olduğu bir şehirle karşılaşır. Hüsn'ün sarayına gelir ve muradına erişir. Burada Gayret ile İsmet ona hizmet ederler. Aklı başına gelen Aşk'a önce Sühan müjde verir:

Tebşîr kılıp Sühan mukaddem

Dedi ki ayâ hıdv-i Ekrem

Bu hâli bilir misin hele sen

Sen kandasın ü dahi kimim ben

Bu şehir ne şehir-i dil-sitândır

Bu bâğ ne bâğ u büstândır (1984-1986)

Sühan, Aşk'a burada gulyabanilerin, korkuların, kara cinlerin ve kötü haberlerin olmadığını; tamamıyla ebedilik neşesinin ve türlü türlü başka neşelerin bulunduğunu söyler. Yolculuğu sırasında konuşan bülbülün, kuşun ve sülünün kendisi olduğunu ifade eden Sühan, bütün bu olanlara bir yanlış bakışın sebep olduğunu dile getirir. “*Aşk Hüsn'dü, Hüsn de Aşk, sen ise yanlış yoldaydın*” diyerek hikâyenin manasını açıklar. Aşk'ın Hüsn'e kavuşmasıyla birlikte hikâye de son bulur. Sühan'ın bu sözleriyle mesnevinin bir tür zıtlık durumuyla başladığı, Aşk'ın Diyar-ı Kalb'e ulaşmasıyla zıtlığın ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için çıktığı yolculuk ve yolculuk esnasında başında geçenler, tasavvufi bir özelliğe sahiptir:

Tasavvuftaki dervişin vahdete ulaşabilmek için çıktığı yolculuk, bu yolculuktaki tüm engellerle mücadele ederek sonunda vuslata ulaşması, yolculuğun sonunda kendini olgunlaştırması ve vahdete kavuşması, alegorik bir tarzda, Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için çıktığı yolculukla anlatılır. Bu yönüyle mesnevideki kişiler, nesnelere, kavramlar ve mekânlar tasavvufi birer semboldür (İçli, 2010: 59).

Anlatının başkahramanı olarak ele alındığında Aşk'ın dikkat çekici bazı özellikleri ön plana çıkar. Bunlardan ilki, Aşk ile Hüsn arasındaki aşkın başlaması esnasında göze çarpar. Sevgisini dışa vuran ilkin Hüsn'dür. Nitekim hikâye biterken de Sühan, Aşk'a bu yolculuğa ve imtihana tabi tutulmasının kendisinin bir yanlışa sahip olmasından kaynaklı olduğunu söyler. İmtihandan geçtikten sonra değişen ve gelişen Aşk muradına da erer. Aşk'ın bu vaziyeti problematik bir duruma işaret eder: İki sevgili arasındaki aşk ilişkisinin ters istikamette işlemesi sorunu, Aşk'ın yolculuğunun bir nedeni olarak değerlendirilebilir.

Aşk'ın ikinci özelliği ise sıradan bir mesnevi kahramanı olmasından ziyade karakterizasyonu yapılmış bir kahraman olmasıdır.

Karakterizasyon, bir hikâyeci veya romancının, anlatıyı sürükleyecek kişiyi, anlatının niteliğine uygun olarak çizmesine, ona beşeri bir yapı kazandırarak canlandırmasına denir. Anlatıcı, bu işlemi gerçekleştirirken, canlandırmak istediği kişiyi, ait olduğu cinsin özelliklerini dikkate alarak çizer, ona bedensel ve ruhsal bir yapı kazandırır. Sanıldığı gibi o, yaratmaz, karakterize eder (Tekin 2008: 78).

Şeyh Galib, kahramanını karakterize ederken İslam tasavvufundan, Kur'an'daki bazı kıssalardan ve kendi hayal gücünden faydalanır. Aşk'ın kuyuya düşmesi, onun ilk önce Hüsn'e âşık olması gerekirken Hüsn'ün ona âşık olması, Kur'an'daki Hz. Yusuf kıssasını hatırlatır. Yine yukarıda anlatıldığı üzere imtihandan geçerek insan-ı kâmil mertebesine ulaşması, İslam tasavvufunun bir özelliğini yansıtır. Aşk'ın bu iki yönüyle beraber Şeyh Galib, onu anlatının değişen, dönüşen, yorumlayan, karşı çıkan, hataya düşen kahramanı yapmıştır. Aşk, sadece başkalarının yol gösterdiği ve onların etkisi altında kalan biri değildir. Nitekim Gayret'in onu Hüsn'den vazgeçirmesine itiraz ettiği gibi, Gayret'i kendisine hizmet edecek seviyeye de getirir. Aynı zamanda Muhabbet Oğulları kabilesinin geleneklerine direnerek Hüsn'e sahip olmaya kalkışır.

Karakter olarak Aşk'ın gelişim merhaleleri, onu ilgi çekici bir düzeye getirir. Stevick'in değişiyile "Bir karakter, ortaya çıkışı ve bundan sonra takip ettiği gelişme süreci içinde ilgi çekici olur. Bu, tıpkı bir merasim alayının yavaş yavaş gösterisini tamamlaması gibidir. Eğer bu olayda her şeyi aynı anda görürsek, merasimin sadece bir kalabalığa dönüştüğüne şahit oluruz" (Stevick, 2004: 60). Yaşadığı her maceradan sonra biraz daha Hüsn'e yaklaşan Aşk'a yardım eden Sühan ve Gayret önem arz ederler. Çünkü Aşk'ın karakterinin oluşmasında ve aşamaları kat etmesinde onu yönlendirirler.

Karakter ile tip arasında önemli bir fark vardır. Tiplerin olay örgüsü içerisinde ne zaman ne yapacakları bellidir, yani düz bir çizgide yürürler. Karakterlerin ise anlatıda ne zaman ne yapacakları belli değildir. Beklenmedik davranışta bulunarak hikâyeye farklı bir hava

getirebilirler. Hüsn ü Aşk mesnevisinde asıl karakterin bu özelliğine birkaç defa şahit olunur. İlki yukarıda söylendiği üzere Aşk'ın Muhabbet Oğulları'nın geleneklerine aykırı davranarak Hüsn'ü istemesidir. İkincisi ise Hüsn'e kavuşmaya az kalmasına rağmen Hoşruba'nın sözüne uyup onunla beraber kaleye gitmesidir. Birinci durumda, Aşk'ın macerasının başlaması tetiklenmiş, ikinci durumda ise Aşk'ın tahammülünün bitmesine neden olunmuş ve hatasını anlaması sağlanmıştır.

Protagonist olarak Aşk'ı karakter yapan bir özellik de mesnevideki zıt güçleri alt etmesidir. Hayret'i hiç kimseden yardım almadan aşar. Aynı şekilde Gayret'i kimseden yardım almadan hizmetine dâhil eder. Güzel görünen cadı karşında nefesine yenilmez. Ateş denizini geçerken Hüsn'ün gönderdiği kılıçla devî öldürür; gemideki devlerin oyununa gelmez. Dahası Hüsn'e kavuşabilmek için Muhabbet Oğulları'nın çok zor olan imtihanlarını kabul etmeyi göze alır. Mesnevinin başlangıcından sonuna kadar, olaylar çatışmalar şeklinde vücuda gelir. “Her çatışma, oyunu idare eden biri tarafından tahrik edilir. Hüsn ü Aşk Mesnevisinde, vakanın iki asıl kahramanı arasında kalbî bir alaka mevcuttur. Bu alaka, tabii olarak, onlar arasında bir münasebetin zuhuruna sebep olacaktır” (Aktaş, 2005: 138). Hüsn ile Aşk arasındaki münasebet çatışmaların ortaya çıkmasını tetikler ve bu çatışmalardan başarıyla çıkan Aşk, muradına nail olur.

Hüsn ü Aşk'ı roman türüne yaklaştıran bir özellik de Aşk'ın çıktığı yolculuk esnasında kendi özünü bulmasıdır. Georg Lukacs, *Roman Kuramı* isimli eserinde roman kahramanını şöyle tarif eder: “Roman, içselliğin serüvenini anlatır; kendini bulmak için yola çıkan, serüvenlerle kendini sınavıp kanıtlamak ve kendini kanıtlayarak özünü bulmak için serüvenlere atılan ruhun öyküsüdür” (Lukacs, 2007: 95). Diyar-ı Kalb'e varınca Aşk, anlatının başında aşk sanatında sahip olduğu zıtlık durumundan sıyrıldığı gibi Hüsn'e kavuşarak bir anlamda kendi özüne de döner.

2.1.2. Hüsn:

Her ne kadar mesnevinin başkahramanı Aşk olarak görünse de protagonist özellikler gösteren diğer bir kahraman Hüsn'dür. Hüsn, Muhabbet Oğulları kabilesindedir ve Aşk ile aynı gece doğmuştur. Muhabbet Oğulları iki güzeli daha beşikteyken nişanlarlar:

Bir bezm-i latîf edip mürettep

Sâdât-ı kabîle geldiler hep

Rey eylediler ki bu iki mâh

Birbirinin ola hâh nâ-hâh

İrzâ edeler babalarımı

Böyle edeler duâlarımı

Bu re'yi olup kazâ müessis

Bî-gâile hatm olundu meclis (312-315)

Güzel bir toplantı tertip edilir ve kabilenin önde gelenleri bir araya gelir. İki ay parçasının birbirinin olmasının uygun olacağını düşünüp babalarının razı edilmesi için çağrıda bulunmaya karar verilir. Kader de bu evlilik fikrine yol verdiği için Muhabbet Oğulları'nın bu fikri sıkıntısız bir şekilde uygun bulunur.

Aşk ile beraber büyüyen Hüsn, onunla birlikte Muhabbet Oğulları'nın isteğiyle okula başlar. Okulda, Molla Cünun'dan ders alan iki âşık birbirlerine olan muhabbetleri günden güne artar. Önce Aşk ıstırap çekmeye başlar, daha sonra Hüsn. Lakin Aşk'a sürekli sevgisini bildirme endişesi içinde olan Hüsn'dür:

Ber-hükm-i kazâ-yı nâ-muvâfik

Hüsn oldu cemâl-i Aşk'a âşık

Bin cân ile Hüsn-i âlem-ârâ

Çün oldu o Yusuf'a Züleyhâ

Ma'sûk olacakken oldu âşık

Azrâ olacakken oldu Vâmık

Etdi ruh-ı Hüsn'i nesteren-zâr

Ruhsâre-i Aşk u aşk-ı ruhsâr (375-378)

Hüsn, kaderin uygunsuz bir hükmü ile Aşk'ın cemaline âşık olur. Hüsn, tıpkı Züleyha'nın Yusuf'a âşık olması gibi Aşk'a âşık olunca aşk kuralını çiğner. Mesnevinin olay örgüsünün gelişiminde önemli bir yer tutan bu aykırı âşık olma durumu, sonraki olayları da tetikler. Hüsn sürâhi gibi aşka baş eğip yanarken; Aşk taş kesilmiş gibi sadece susmaktadır. Hüsn'ün arzusu imkânsız gözükürken; Aşk'ın isteği gizlidir.

Aşk'ın sevgisini gizlemesi karşısında Hüsn, bazı vesveselere kapılır: “Acaba Aşk, başka birini mi seviyor?” Aşk'ın muradı ay ise Hüsn gece olmaya; Aşk'ın muradı gökyüzü ise Hüsn yıldız olmaya razıdır. Yine de kendi güzelliğinin ulaşılmaz olduğunu düşünen Hüsn, Aşk'ın kendisinden başkasını sevemeyeceğine inanır. Melankolik bir ruh hâline sahip olan Hüsn, yavaş

yavaş acı çekemeye başlar. Güzelliğiyle dış dünyayı aydınlatan Hüsn'ün içi kan ağlamaktadır. Hikâyenin bu kısmına kadar açıkça anlaşılan şudur:

Var bunda bir âşıkâre ma'nâ

Kim Hüsn idi Aşk'a âşık ammâ

Seyrine gece ederdi râğbet

Etmişdi niyâza nâzı sebkat (579-580)

Hüsn, Aşk'a âşıkta, ama nazı niyazından çok olduğu için onu geceleyin seyretmeyi yeğ tutmuştu. Hüsn'ün bu vaziyeti, Yusuf u Züleyha kıssasını hatırlatan geleneksel aşk hikâyelerinde âşık ile maşuk ilişkisini, tersine çeviren bir özelliğe bürünmüştür. Bu garip hâli Sühan fark ederek bir çözüm bulmaya çalışır. Sühan, Hüsn'ün gerçekten Aşk'ı sevdiğine inanmaz. Kabilelerinde âdet olduğu üzere erkekler kızlara vurulurdu. Bu yüzden yanmanın kimden kime doğru olduğunu araştırmaya gerek duymaz. Hüsn'ün gönlü, saçları gibi ayaklar altındayken Aşk hiç aldırış etmez. Bu garipliğin farkına varan Sühan bir çözüm üretmeye çalışarak Hüsn'e yardımcı olur. Sühan'ın aracılığıyla Hüsn, Aşk'a bir mektup yazar. Bu arada kabileden kötü bir adam olan Hayret, iki âşığın arasını açmaya çalışır. Hüsn, tek başına ona karşı koymak istese de buna Sühan engel olur ve Aşk'tan yardım istemesini ister. Hüsn, Aşk'a gönderdiği mektupta açıkça isteğini dile getirir:

Bu şehre gam-ı firâk geldi

Vuslat gidip iştiyâk geldi

Hayret bana vasla oldı mâni'

Bir nâmeye sen de olma kâni' (885-886)

Hüsn, kavuşma isteğinin yerini arzu ve hasret aldığını ve Aşk'a: “*Hayret benim sana kavuşmama engel oldu; sen de bir mektupla yetinme!*” diyerek yardım diler. Kendi ıstırabından dem vuran Hüsn en sonunda Aşk'a sitemde bulunur:

Âşıkda hayâ karâr eder mi

Mikdârını şey güzâr eder mi

Sende bilirim bu derd yokdur

Çarhın belî rûzgârı çokdur

Ma'lûm degil verâ-yı perde

Çok bilmeyen uğradı bu derde

Belli ki kabîle içre âdet

Senden banadır hemîşe rağbet

Er kim ede nâm-zedden ikrâh

Duhter kalır evde hâh-nâ-hâh (906-910)

Hüsn, perdenin ardındakilerin bilinemeyeceğinden ve bu hâlden anlamayan çoğu kişinin bu derde düştüğünden bahseder. Kabilede, geleneklere göre Aşk'ın kendisine rağbet etmesi gerektiğini ifade eden Hüsn, eğer erkeğin sevdiği kızı istemezse kızın evde kalacağını söyler. Ah çekip inlemekle bir yere varılmayacağını, gam tufanının kişiyi kıyıya çıkaramayacağından söz eden Hüsn, artık sözün son bulduğunu ve işin gerisinin Aşk'ın elinde olduğunu belirtir.

Hüsn'ün mektubunu Aşk'a Sühan götürür ve Aşk'ın mektubunu Hüsn'e getirir. Mektubunda Aşk, aşk ateşiyle yanmakta olduğunu ve Hüsn'e gamdan yıkılanın sadece kendisi olmadığı haberini gönderir. Asıl ıstırap çekenin kendisi olduğuna inan Aşk, mahşerde dahi sözünden dönmeyeceğini ve sevgilisine kavuşacağını bildirir. Aşk'ın mektubunu alan Hüsn, sevgilisinin yüzünü göremeyince hasta olur. Bu esnada dadısı İsmet, onu bir mücevher gibi sahiplenir. İsmet, Hüsn'ün Aşk karşısında, sevgili değil de âşık konumunda bulunmasını yerinde bulmaz. Bu yüzden onu terbiye edilmesi gereken bir gonca olarak nitelendirir. Nasihat ederken de ona, “ey muradımın gülü”, “ey gönlümün gül bahçesinin fidanı” ve “ey gül endamlı” diyerek hitap eder (Eren, 2010: 249). Dadısının kendisini iyileştirmesine karşı çıkan Hüsn, hastalığının çaresinin olmadığını çünkü sevgilisinin başkalarıyla hemhal olduğunu; bunun için dadısına boşuna uğraşmamasını söyler. İsmet, bu durumdaki Hüsn'e mantıklı davranmasını, bütün dertlerin çaresinin olduğunu ve metin olması gerektiğini söyleyerek karşılık verir. İsmet, Hüsn'ü düştüğü ıstıraptan kurtarabilme gayretine girer; fakat Hüsn dadısına aşktan anlamadığını ve bu yüzden kendisine de yardımcı olamayacağını ifade eder. İsmet, sürekli bir bahane bularak Hüsn'ü Aşk'tan soğutmaya çalışır. Fakat Hüsn, o kadar âşık olmuştur ki dadısının bütün bahanelerine bir cevap verir. Bu arada gizliden İsmet ile Hüsn arasındaki konuşmaları dinleyen Sühan, olan biteni Aşk'a haber verir. Karakter olarak Hüsn'ün farkı, diğer kişilerle olan diyalogları, ilişkileri ve içinde bulunduğu ortam ile ortaya çıkar.

En önemli ortam, roman karakterinin içine yerleştirildiği beşeri ilişkiler ağıdır. Şahsiyetimizin büyük bir kısmı, başka insanlarla olan ilişkimiz içinde aydınlığa kavuşabilir. Bu hükmü daha kesin bir şekilde ifade etmemiz gerekirse, filozofların dediği gibi başkalarından farklı olan yanlarımızı göstermek için, başka insanlar var olmalıydılar (Stevick 2004: 170).

Hüsn, Aşk'a âşık olarak kabilenin geleneklerine karşı hareket ederek karakter olarak farkını ortaya koyar. Karakteri İsmet ve Aşk ile kurduğu diyaloglarda daha da belirginleşir.

Hüsn'ün kendisine olan derin aşkı karşında Aşk da büyük bir ıstırap çekmeye başlar ve neticede Hüsn'ü kabilesinden ister. Aşk, Diyar-ı Kalb'e yolculuğa çıkarken her daim Hüsn'ün yardımını hisseder. Cadılardan Hüsn'ün adını anınca kurtulur. Hüsn, Aşk'a bir at ve bir kılıç göndererek sevgilisinin yolculukta belalardan kurtulmasına yardımcı olur. Aşk, en büyük zayıflığı, Çin kızının Hüsn'e benzemesinden dolayı yaşar. O belayı da atlınca Diyar-ı Kalp'te sevgilisi Hüsn'e kavuşur. Hüsn'ün bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda tasavvufta Allah'ı temsil ettiği söylenebilir. Nitekim Aşk'ın Diyar-ı Kalb'e yolculuğa çıkması ile tasavvufta *sâlikin* Allah'ı aramaya çıkması arasında bir paralellik söz konusudur. Aşk, Diyar-ı Kalb'te Hüsn'e ulaştığı gibi *sâlik* de kendi kalbinde Allah'a ulaşır. Burada Hüsn'e (Allah'a) ulaşma yerinin Diyar-ı Kalb olarak seçilmesi şöyle açıklanabilir: “Güneşin ışığına bile dayanamayan bir göz, nasıl olur da kâinatın yaratıcısı ve ilk sebebini görebilir? Onun varlığı, kalblerde daha iyi hissedilir” (Cebelioğlu, 2009: 52).

Mesnevîde, birinci şahıs olarak Aşk gösterilse de Aşk'ı bir noktada tamamlayan ve onun yolculukta kemâle ulaşmasına vesile olan Hüsn'dür. Ayrıca olay örgüsü içerisinde yaşadığı gelgitler ve dönüşümlerle Hüsn, bir protagonist kahraman özelliğini gösterir. Hayret'le ve dadısı İsmet'le yaşadığı çatışma ve bu çatışmalardan üstün çıkan taraf olması Hüsn'ün sıradan bir mesnevi kahramanı olmadığını gösterir. Aslında Hüsn'ün yaşadığı çatışmaların benzerleri mesnevi metnin bütün dokusuna sinmiştir.

Mesnevîde, çatışma unsurları çok belirgin olduğunu belirtmekte fayda vardır. Aşk'ın kendi iç dünyası ile çatışması; kabilesi, dev, Huşrübâ ve Cadı ile çatışması, mesnevîdeki olayları inşa eder. Hüsn'ün kendi güzelliğine meftun olarak Aşk'ı talep etmesi, aksi durumda bilinmezlikler içinde kalma telaşı, mesnevînin en belirgin “çatışma” öğelerindedir. Mesnevî, Aşk'ın kendi nefsi ile çatışması ekseninde yön bulur. Aşk'ın Hüsn'e ulaşma yolunda geçmesi gereken aşamalarda çatışma zemini için başka varlıklar da bulunmaktadır (İçli, 2010: 62).

Hüsn'e kavuşmak Aşk için mesnevînin en büyük çatışmasını başlatır. Çünkü Aşk'ın yolculuğa çıkmasını tetikler ve kendi nefsiyle hesaplaşmaya girişmesini sağlar. Hüsn ü Aşk mesnevisini, roman türüne yaklaştıran bir özelliğin de kahramanların yaşadıkları çatışmalar ve bu çatışmalardan galip çıkmalarıdır, diyebiliriz. Goldmann'ın deyişiyle “Roman, epik bir tür olarak nitelendirilir fakat içerisinde, kahraman ve dünya arasında yaşanan karşı konulmaz bir çatışma içerir; bu özelliği de onu efsane ya da masallardan ayırır” (Goldmann, 2005: 19).

Mesnevi üst üste gelen çatışmalar ve bu çatışmalardan sonra değişime ve dönüşüme uğrayan kahramanların serüveni şeklinde meydana geldiğinden roman türüne yaklaşır.

Hüsn, olaylar karşında gösterdiği tavırla bir yuvarlak karakter özelliği gösterir. Yuvarlak karakter ile düz karakter arasındaki farkı Stevick şöyle açıklar:

Eğer bir karakter, inandırıcı bir şekilde bizi şaşırtabiliyorsa, ona yuvarlak karakter diyebiliriz. Eğer bir karakter, bizi hiç şaşırtmıyorsa o düz bir karakterdir diyebiliriz. Eğer bir karakter inandırıcı değilse o yuvarlak görünen düz bir karakterdir. Böyle karakterlerde hayatın hesaba kitaba gelmeyen özelliği vardır (Stevick, 2004: 167).

Hüsn'ün bir kadın olarak Aşk'a âşık olması ve sevgisini dile getirmesi, hikâyenin diğer kahramanları tarafından şaşkınlıkla karşılandığı gibi okuyucu tarafından da garipsenir. Bu zıtlık durumu, Hüsn'ü yuvarlak karakter olarak ele almamızı sağlar. Hüsn bir kadın olarak ona engel olmaya çalışan Hayret ile savaşımaya bile kalkışır. Kadın bir karakterden beklenmeyecek davranışlardan bulunarak değişik bir imaj oluşturan Hüsn, çevresindekilerin yönlendirmesiyle aşk sanatında istenilen konuma gelir. Aşk'ın, kendisi için mücadele etmesini de bir noktada tetikleyen Hüsn'dür. Bu açıdan bakıldığında mesnevide, Aşk gibi dönüşüme uğrayan bir kahraman da Hüsn'dür. Vaka örgüsü içerisinde, Hüsn hem bir araçtır hem de bir amaçtır. Araçtır, çünkü olayları bir birine bağlar; Aşk'ın tekâmülüne vesile olan Hüsn'dür. Amaçtır, çünkü mesnevinin olay örgüsünün ulaşılacak idealize kişisi Hüsn'dür. Hüsn'ün güçlü bir karakter çizmesi, dadısı İsmet'in bütün bahanelerine rağmen Aşk'a olan sevgisine devam etmesi de Hüsn'ü yuvarlak karakter seviyesine ulaştırır.

2.2. Antagonist Şahıslar:

2.2.1. Hayret:

Antagonist; karşı kişi, muhalif, düşman ve hasım anlamlarına gelir. Himmet Uç'un ifadesiyle "Antagonist güç, asıl karakterin zıttıdır. Antagonist işleri karıştırır, çözümü zorunlu kılar. Antagonizm bir tavrın adıdır. Bütün kötülük ve engellere bu sıfat verilebilir. Engeller, düşmanlıklar, kıskançlıklar daha birçok davranış insan sıfatı giyince antagonist olur" (Uç, 2006: 42). Karşı kişi bir insan olabileceği insan dışında bir varlık, bir şehir, bir mana, bir kavram, bir zıtlık da olabilir. "Çatışmanın olabilmesi, vaka zincirinin düğümlenmesi için birinci derecedeki kahramanla temsil edilen tematik gücün karşısında bir hasma ihtiyaç duyulur" (Aktaş, 2005: 138). Antagonistin görevi kahramanı engellemektir. Onun anlamlı bir karşıt güç ortaya koymak zorunluluğu vardır. Bu açıklamalar dikkate alındığında Hüsn ü Aşk mesnevisinde, antagonist özellikler gösteren kişilerden ilk göze çarpanı Hayret'tir. Hayret, aynı zamanda aşk hikâyelerinde sıkça rastlanılan rakibe denk gelir:

Kim vardı kabîle içre bir merd
 Hayret adı kendi şîr-i bî-derd
 Hâkimdi serâser ol diyâra
 Zâbit geçinir bu iki yâre
 Câsûs-ı kazâdan oldu âgâh
 Kim Hüsn ile Aşk'dır hevâ-hâh
 Gerdûn gibi cevre kıldı himmet
 Çekildi ara yerde sedd-i fûrkat
 Emr eyledi kim bu iki ser-bâz
 Birbirine olmasın nazar-bâz
 Emrine tehâlûf emr-i düşvâr
 Ayrıldı ol iki mâh nâ-çâr (842-847)

Kabileden gamsız ve cesur Hayret adındaki kişi, ülkeye baştanbaşa hâkimdi ve Hüsn ile Aşk'a da hükmetmek arzusundadır. Hüsn ile Aşk'ın birbirlerini sevdiği haberini alan Hayret, bu iki cüretkâr sevgilinin birbirini bir daha görmemelerini emreder. Emrine aykırı davranmak zor olduğu için iki sevgili istemeyerek birbirlerinden ayrılırlar. Hüsn bir mektupla durumunu Aşk'a bildirir. Aşk bütün engellemelere rağmen Hayret'le yüzleşmeye kalkışır ve Hüsn'ü kabileden ister. Aşk, Diyar-ı Kalbe başarılı bir şekilde ulaşarak bir anlamda Hayreti de alt etmiş olur. Aşk'ın Hayret ile yüzleşmeyi göze alması ve kabilenin zor imtihanını kabul etmesi onun eksen karakter özelliğini de ortaya çıkarır. Uç'un tanımıyla "Çatışmayı yaratan, romanı ileri doğru hareket ettiren eksen karakterdir. Ne istediğini bilir, onsuz bir roman boşuna çabalar, o romanın onsuz olmazlarındandır. Eksen karakter bir şeyi yalnız istemekle yetinmez, istediğini her ne pahasına olursa olsun elde etmeye gayret eder" (Uç, 2006: 366). Protagonist olarak Aşk'ın karakterinin meydana gelmesini sağlayan Hayret gibi antagonist kişilerdir. Çünkü mesnevi bir tür çatışma üzerine kuruludur ve bu çatışmadan galip çıkan Aşk, her antagonist kişiyi aştıkça gelişir.

2.2.2. Hoşrûba:

Hüsn ü Aşk'ta, antagonist özellik gösteren ikinci kişi ise Çin padişahının kızı Hoşrûba'dır. Aşk'ın önündeki en son ve en zor engel olarak görünen Hoşrûba, Hüsn'e benzediği

için Aşk ona inanarak arkasından Zatussuver Kalesi'ne gider ve burada mahsur kalır. Mesnevide Hoşruba şöyle tarif edilir:

Ol mâh ki ol gürûha şeh-di

Ol cünd-i perîye pâdşeh-di

Bir hûr-nigâh- rûh-manzer

Ayniyle cenâb-ı Hüsn'e benzer

Keş besmele-i kitâb-ı rahmet

Leb sûre-i Kevser'e işâret

Ruhsâre-i âl câm-ı rahşân

Ruhsâre-i mihre cür'a- efşân

Sîmîn teni bir büt-i semen-sâ

Hâmûş idi lik sûret-âsâ (1631-1636)

Hoşruba, biraz da entrik şahıs özelliği çizer. “Entrik şahıs: romanlarda gerilim hızlandıran, olayları karıştıran ve romanın asıl şahıslarının tecrübesine zemin hazırlayan kişidir” (Uç, 2006: 195). Hoşruba, ay yüzlüdür ve bir peri ordusunun padişahıdır. Huri bakışlı, ruh görünüşlü bir güzel olan bu kız tıpkı Hüsn'e benzer. Kaş rahmet kitabının besmelesi gibidir; dudağı ise Kevser Suresi'ne işaret etmektedir. Al yanağı parıl parıl parlayan bir kadeh gibidir. Gümüş gibi beyaz teni ile yasemin göğüslü bir put gibi suskundur. Aşk, onun Hüsn olup olmadığı konusunda tereddüt eder. Aşk, tereddüt içerisindeyken periler bir taht getirirler ve Hoşruba oraya oturur. Aşk'ı yanına çağırarak bir içki meclisi kuran Hoşruba, onu kendine meftun eder. Sarhoş olan Aşk ayıldığında Hoşruba onun kılıcını alıp gitmiştir. Başına gelenlerden ıstırap duyan Aşk'a sülün şekline giren Sühan, Hoşruba'nın Çin padişahının kızı olduğunu söyler. Hüsn'e benzeyen Hoşruba'ya kanmaması konusunda Aşk'ı uyarır. Fakat Aşk, Hoşruba'ya kanarak Zatussuver Kalesi'ne Gayret'le beraber gider. Kaleden içeri girer girmez bütün güzelliklerin çirkinliğe döndüğünü görür. Burada kendinden geçen ve zayıflayan Aşk, Sühan'ın yardımıyla kurtulur.

Hoşruba, tasavvufta kişinin nefesine karşılık gelir. “Nefs, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latif. Bu anlamdaki nefis kişinin en büyük düşmanı olduğundan onu ezmek, kırmak ve mücadele kılıcıyla katletmek gerekir. Bunu için riyazet yapılır, çile çıkarılır” (Uludağ, 2001: 274). Aşk, Diyar-ı Kalb'e ulaşmasına bir adım kalmışken nefesine yenik düşerek zayıflık gösterir. Aşk'ın nefesine galip gelmesi yine Sühan'ın

yardımıyla gerçekleşir. Burada okuyucuya tarikat yolunda tekâmül etmek için bir mürşide ihtiyaç olduğu hissettirilir.

2.2.3. Cadılar, Periler, Devler, Cinler:

Cadılar, Periler, Devler Aşk'ın mücadele ettiği diğer antagonist özellikteki şahıslardır. Aşk, Kalp Ülkesi'ne yola çıkar çıkmaz, bir kuyuya düşer. Kuyudan aylarca, yıllarca düştükten sonra kuyunun dibini bulur. Bu mihnet kuyusu, binlerce askeri olan bir devin istirahat yeridir. Askerler, Aşk ve Gayret'i ayaklarından bağlayarak deve sunarlar. Dev, Aşk'ı karşında görünce şunları söyler:

Dedi ki ne râha eyleyip azm

Düşdün bün-i çâha böyle bî-hazm

Duydum gam-ı Hüsn'e cân-feşânsın

Zer tâlibisin esîr-i kânsın

Lâkin bu ne fikr-i kec-nümâdır

İdrâk degil başa belâdır

Sen kanda ol âftâb kanda

Deryâ kanda serâp kanda

Hoş kısmet imiş bize vücûdun

Bağlandı basîret ü şühûdun (1278-1282)

Hüsn'ün aşkı için canını feda etmeye razı olan Aşk, şimdi ayaklarından bağlı bir şekilde devin yemeği olmak üzeredir. Dev, Aşk ve Gayret'i yağlanıp semirsinler diye hapseder. Uzunca bir süre tutsak kalan Aşk'ın yardımına Sühan koşar. Ona kuyunun ağzında bir ipin olduğunu, İsm-i Azam'ı okuyarak cinlerden korunacağını ve tutunarak kuyudan çıkacağını söyler. Sühan'ın yönlendirmesiyle Aşk, kuyudan ve devden kurtulur.

Devden kurtulan Aşk ve Gayret, karanlık ve fırtınalı bir gecede yollarını kaybederler. Karanlığın içinde bir ışık görürler ve o ışığa giderler. Orada bir ağzından ateş çıkan bir cadı vardır. Bu cadı, Aşk'a kendisiyle evlenmesini teklif eder. Aşk, teklifini reddedince onu çarمیha gerer. Günlerce çarمیhta kalan Aşk, Allah'a dua eder ve *kün* emriyle Sühan ortaya çıkar. Aşk'a sevgilisinin bütün olup bitenlerden haberinin olduğunu ve kendisine bir at ile bir kılıç gönderdiği müjdesini verir. Aşk, Gam Harabesi'ni geçerken kılıcıyla kumları savurur, ona saldıran aslanları öldürür. O esnada Aşk, cadıya bakınca onu bir çuvaldaki it leşi gibi görür. Aşk ve Gayret yine Sühan'ın yardımıyla beladan kurtulur.

2.3. Norm Şahıslar:

2.3.1. Sühan:

Hüsn ü Aşk mesnevisinde, protagonist şahısların yanında ve onları karakter olarak tamamlayan bazı şahıslar vardır. Aşk'ın yanında Sühan ve Gayret; Hüsn'ün yanında ise dadısı İsmet bulunur. Bu şahıslar, romanlardaki norm kahramanları hatırlatan türdendir. Norm karakter, tamamlayıcı şahıs şeklinde açıklanabilir. Uç'un ifadesiyle "Roman ve hikâyelerde, protagonist şahısların çevresinde bulunan onların sıçrama tahtası veya tecrübesini netleştiren mukayese unsuru kişiler norm şahıs olarak nitelendirilir" (Uç, 2006: 254). Hüsn ü Aşk'ta bu açıklamaya göre norm kahraman özelliğine en yakın şahıs Sühan'dır.

Sühan, mesnevinin 686. beyitinden itibaren hikâyeye dâhil olur ve hikâyenin bitimine kadar, Aşk'a en zor durumlarda yardım ederek yol gösterir. Mana Mesiresi'nin Sofracıbaşı Sühan şöyle tarif edilir:

Bir pîr-i cüvân-zamîr ü ayyâr

Olmuşdı o yerde mihmân-dâr

Nâmı Sühan ü azîz zâtı

Mesbûk idi çarhdan hayâtı

Mahiyyet-i hüsn ü aşka ârif

Hâsiyyet-i germ ü serde vâkıf

Endîşesi şeb-çerâğ-ı irfân

Sırdâş-ı zamîr cân u cânân (686-690)

Hem genç hem çok zeki bir ihtiyar olan Sühan; yüce bir kişiliğe sahiptir ve sanki dünyadan daha yaşlıdır. Güzelliğin ve aşkın anlamını bilen Sühan'ın düşüncesi, karanlığı aydınlatan bilgi ışığı gibidir. Şeyh Galib, gerek Sühan'ı işlerken gerek diğer şahısları işlerken iki yol takip eder. Şahısların özelliklerini önce anlatır daha sonra onları hikâyenin olay örgüsü içerisinde yerleştirir. Kişilerin şahıs özellikleri bu şekilde hem yazar tarafından anlatılarak verilir hem de olay örgüsü içerisinde ortaya çıkar. Bu şekilde Şeyh Galib, roman türündeki şahıs tanıtımında kullanılan açıklayıcı ve dramatik yöntemleri aynı anda kullanır (Tekin 2008: 79). Sühan'ın norm karakter özellikleri daha çok olay örgüsü içerisinde kendini gösterir.

Sühan, Mana Mesiresi'ne gelen iki âşığın hâlini görünce onlara acır ve aracı olur. İlişkilerindeki çarpıklığı fark eder ve Hüsn'ü bir köşeye çekerek Aşk'ın, onu talep etmesi

gerektiğini söyler. Sühan'ın yardımı, iki sevgili arasındaki problem durum çözdüğü gibi iki âşığın muhabbetlerinin artmasına da vesile olur.

Sühan'ın mesnevideki en önemli fonksiyonu, Hüsn ile Aşk ne zaman hata yapsa ya da zor durumda kalsa yardıma koşmaktır. Hayret, iki sevgilinin arasını açmaya kalkışınca Hüsn tek başına onunla kavga etmeye kalkışır. Bu esnada ortaya çıkan Sühan, Hüsn'e Hayret'in sevgilisinin güzelliğinin aynası olduğunu, onu kırmaması gerektiğini söyler. Hüsn'ün Aşk'a mektup yazmasının daha doğru olacağını ifade ederek Hüsn'ün muhtemel bir hata işlemesine engel olur. Hüsn ile dadısı İsmet arasında geçen konuşmaları da Aşk'a ileterek sevgilini ıstırabını azaltmaya çalışır.

Sühan, Aşk'ın Diyar-ı Kalbe yolculuğu sırasında başına gelen birçok belayı defetmesine yardım eder. Aşk ile Gayret'in kuyudan kurtulmaları için İsm-i Azam'ı okumalarını söyler. Karanlık gecede bir cadı tarafından çarpmıha gerilen Aşk'a Hüsn'den müjde getirerek cadıdan kurtulmasını sağlar. Ayrıca Hüsn'ün Aşk'a gönderdiği at ve kılıcı Sühan getirir. Aşk, Çin padişahının kızına esir düşünce Sühan; dudu kuşu, bülbül ve sülün şekline girerek zayıflayan Aşk'ın yeniden kuvvet kazanmasına yardımcı olur. Hikâye bitince de olup biteni yorumlayan yine Sühan'dır:

Bu şehir ne şehir-i dil-sitândır

Bu bağ bağ u büstândır

Seyr ü seferin ne râhdandır

Zûr u hünerin ne şâhdandır

...

Bulmağa zuhûr bu mebâhis

Bir kec-nazar olmuş idi bâis

Kim Aşk Hüsn'dür ayn-ı Hüsn Aşk

Sen râh-ı galatda eyledin meşk

Birlikde bu kıl ü kâl yoktur

Ol farzda hiç muhâl yokdur (1989-2001)

“Aşk'ın vardığı bu güzel şehir hangi şehirdir; bu bahçe nasıl bir bağ ve bostandır?” , “Nereden yola çıktın, hangi yoldan geliyorsun? Bilgini ve hünerini hangi padişahıtan aldın?” gibi soruları Aşk'a yönelten Sühan, bütün hikâyenin manasını anlatmaya başlar: “Bütün bu olan biten şeylerin meydana gelmesine, yanlış bir düşünce sebep olmuştu. Aslında Aşk, Hüsn'dür; Hüsn de

Aşk'ın ta kendisidir. Sen ise (bu gerçeği unutup) yanlış bir yol tutup gittin! Hâlbuki birlik halinde bu dedikodular hiç yoktur; o düşüncede asla imkânsız yer bulamaz.”

Yukarıda özellikleri anlatılan Sühan'ın tasavvufta karşılığı mürşittir. Uyarıcı, irşat eden anlamlarına gelen mürşidin, Allah'ın ahlakını tahakkuk ettirmiş olması yani en azından fenâ makamına ulaşması şarttır (Cebelioğlu, 2009: 541) “Mürşit merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum gibidir, kendisi yanar, ama çevresindekileri aydınlatır” (Uludağ, 2001: 263). Tasavvufi alegorik bir eser olan Hüsn ü Aşk mesnevisinde, Sühan mürşidin vasıflarına uygun bir özellikte karakterize edildiği ve *sâlikin* (Aşk) insan-ı kâmil mertebesine ulaşmasına yardımcı olduğu görülür.

Sühan'ın norm şahıs olarak ele almamızın asıl nedeni; olaylara müdahale etmesi, protagonist kahramanın eksikliklerini tamamlaması ve hatalarını düzeltmesidir. Nitekim Stevick'in norm karakter ile ilgili düşünceleri ile Sühan arasında rahatlıkla bağlantı kurulabilir:

Norm karakter, pek çok şekilde ve özellikle derinliği olan perspektiflerle, roman başkişisinin kusurlarını yansıtan bir ayna gibi kullanılabilir. Bazen derinlemesine anladığı gerçekleri yansıtarak, bazen de sağduyunun ve akli başında gerçeğin sözcüsü olarak roman başkişisinin moral körlüğünü ve hatalarını aydınlığa çıkarabilir. Norm karakter, eseri başkişisinin sahip olması gereken nitelikleriyle, yazarın tercihini ifade edebilir. Veya norm karakter, eserde kahramanın yaşadığı tecrübenin bir benzerini daha basit bir şekilde yaşayan karakterdir. Norm karakter, öteki roman kişilerindeki sapmaları görüp yargılamamızı sağlayan ahlaki bir ölçü olabilir; basit ve statik bir yapıya sahip olduğu için, roman dünyasındaki değişme ve gelişmeleri değerlendirmede kullanılacak bir ölçü olabilir (Stevick, 2004: 179).

Sühan, anlatının başından sonuna kadar kendisine biçilen rolü statik bir şekilde yerine getirmesine rağmen değişik yöntemler uygular. Bazen kuşa dönüşür, bazen Allah'ın *kün* emriyle ortaya çıkar. O, Aşk'ın elinden tutmak yerine yolu şaşırmasına rehberlik eder.

2.3.2. Gayret ve İsmet:

Her ne kadar romandaki en önemli norm şahıs olarak Sühan görünse de Aşk ve Hüsn'ün etrafında bulunup ikisinin karakterini tamamlayan başka norm karakterler de vardır. İsmet, Hüsn'ün dadısıdır ve Hüsn'ü bir ziynet gibi sahiplenmiştir. Hüsn, ıstırabını İsmet'e anlatarak derdinin bir ilacının olmadığından dem vurur. İsmet, Hüsn'ün acısını anlayarak bir sonuca varır: “*Aşk olmazsa bu gam çekilir mi? Lakin buna teselli vermek gerek, bu goncayı yetiştirip geliştirmek gerek*” diyerek Hüsn'ün derdine bir çare bulmaya çalışır. Hüsn'ün feryat edip hâlimden şikâyetçi olmamasını isteyen İsmet, ayrıca sırrını da kimseyle paylaşmaması için onu

tembihler. İsmet, Hüsn'ün ıstırabını dindirebilmek için onu Aşk'tan soğutmaya çalışır; fakat Hüsn, Aşk'a o kadar vurulmuştur ki, İsmet onu vazgeçiremez.

Aşk'ın lalası Gayret de Aşk'ı Hüsn'den soğutmaya çalışır. Aşk'a; “Ey cehennem alevinin goncası ne oldu da böyle ah vah çekersin. Bana bu kadar soğuk davranırsın” diyerek derdini anlamaya çalışır. Hüsn'den vazgeçmesini ya da Muhabbet Oğulları kabilesinden onu istemesi gerektiğini söyler. Her ne söylerse Aşk arzusundan dönmeyince Gayret onun hizmetini kabul eder ve onunla birlikte Diyar-ı Kalb'e yolculuğa çıkar. Bütün yolculuk boyunca Aşk'ın yanından ayrılmayan Gayret, onunla beraber Diyar-ı Kalb'e varır.

2.4. Fon Şahıslar:

2.4. 1. Molla Cünun ve Muhabbet Oğulları:

Tahkiyeye dayanan anlatı türlerinde protagonist, antagonist ve norm şahıstan başka kişilerde bulunabilir. Genellikle hikâyenin olay örgüsüne pek fazla etkisi olmayan, daha çok olayların meydana geldiği zeminde dekor vazifesi gören kişi veya nesnelere fon şahıs denir. Fon şahıslar, “Dikkatlere sunulmak istenen vaka veya vaka parçasına ait tablonun gözler önünde daha iyi tecessümüne hizmet ederler” (Aktaş, 2005: 142). Dekoratif diye adlandırılan fon şahısların anlatıda psikolojik özelliklerinden bahsedilmez. Uç'a göre fon şahıslar şöyle tarif edilir:

Anlatının temasını, mesajını üstlenen şahısların dışında cereyan eden umumi hayatın ortasında dünyalarını inşa ederler veya görünürler. Bu şahıslar iki gruba ayrılabilir: Biri tasvir olarak romanın kadrosuna bir kerecik görüntü olarak yansıyan şahıs, eşya veya aksesuar, diğeri ise romanın dünyasına kısa süreli de olsa giren şahıslar ve diğer şeylerdir (Uç, 2006: 152).

Hüsn ü Aşk mesnevisinde kısa süreli de olsa hikâyenin vakasına etki eden şahıslar mevcuttur. Molla Cünun ve Muhabbet Oğulları fon şahıs olarak ele alınabilir.

Molla Cünun, Hüsn ve Aşk'ın gittikleri Edep Mektebi'nin hocasıdır. Mesnevide üç kere görünen Molla Cünun şöyle tarif edilir:

Ammâ ne Cünûn şeyh-i kâmil
Müftî-i müdebbirân-ı âkil
Tenhâ-rev-i vâdî-i muhâlât
Vâreste-i kayd-ı ihtimâlât
Cehlin gecesin sabah kılmış

Menhîleri hep mübâh kılmış

İhsânına kör dilenci İblîs

Kaşmer başısı Aristetâlis

İklîm-i belâda şeyhülislâm

Kavline terettüp etmez ahkâm (358-374)

Çılgınlık Mollası çılgındır, ama olgun bir şeyhtir ve tedbir sahiplerine yol gösteren akıllı bir müftüdür. Olmayacak şeylerin peşinde koşan Molla Cünun, cehalet gecesini sabaha döndürmüştü; yasaklanmış şeyleri hep mübah hâle getirmiştir. Şeytan, onun lütuf ve ihsanının kör bir dilencisi; Aristo ise baş soytarıdır. O, bela ülkesinin şeyhülislamıdır; fetvası hiçbir hükme uygun düşmez. Molla Cünun, Aşk'ın Diyâr-ı Kalb'e yolculuğa çıkmasına karar vererek anlatıda fon şahıstan beklenmeyecek bir davranışta bulunur. Stevick, fon şahısların bir an için ilgi merkezi yapılabileceğini ve derinlik kazanabileceğini söyleyerek fon şahıslara farklı bir misyon yükler. Ardından şöyle devam eder: "Fon karakterler bireysel anlamda önem ve boyut kazanmaksızın tamamen isimsiz birer ses olarak kalırlar. Fon karakterler, sadece romanda yapıyı işleten çarkların dişleri gibidirler. Bu karakterler, romandaki olayları yorumlayan bir koro gibi görev yaparlar" (Stevick, 2004: 173). Molla Cünun, mesnevinin sonunda tekrar ortaya çıkar; fakat hiçbir şey üzerinde bir etkisi olmaz.

Hüsn ü Aşk mesnevisinde, ikinci fon şahıs olarak Muhabbet Oğulları kabilesi ele alınabilir. Bu kabile, anlatıma göre Arabistan'da yaşar, temiz ahlaklı, güzel huylu bir topluluktur ve yiğitlikte en önde gelir. Fakat bu kabilenin halkı dertlidir, kara talihlidir, sarı yüzlüdür. Çadırları yoksulluk ahının dumanı ile doludur, sohbetleri hep ney gibi feryat ve figandır. Bu kabile söze çok önem verir, Mecnun'un da bu kabileden olduğu ve her kim âşık olup dert çekerse bu kabileden olduğu söylenilir. Bu kadar idealize edilen bu kabile Aşk'ın Hüsn'ü istemesine dalga geçerek karşılık verirler ve kabilenin önde gelenleri Molla Cünun'un onayıyla Aşk'ın Diyar-ı Kalb'e gidip Hüsn'ün mehri için kimyayı bulmasına karar verirler.

Sonuç:

Roman ile mesnevinin aynı iki edebi tür olduğunu söylemek zorlama bir yorum olur. Her edebî tür, içinden çıktığı medeniyetin özelliklerine göre şekillenir. Mesnevi Doğu medeniyetinin, roman Batı medeniyetinin tarihî koşulları içerisinde doğup gelişmiştir. Bu iki türün ortaya çıkışları ve gelişim evreleri her ne kadar farklı olsa da yapıları yönünden, Hüsn ü Aşk mesnevisinde görüldüğü üzere, benzerlikler gösterirler. Esas itibarıyla tarikat yolunda kişinin çektiği sıkıntılar ve bu sıkıntılar sonunda Allah'a ulaşması, Hüsn ü Aşk mesnevisinin

olay örgüsünü oluşturur. Fakat Şeyh Galib'in eseri, bu özelliğinin ötesinde birçok zengin malzemeyle doludur. Alegorik bir anlatı olan Hüsn ü Aşk mesnevisindeki şahısların, roman türünde işlenen şahıslarla birçok yönden aynı özellikleri sergiledikleri görülür. Mesnevîde, şahıslar her ne kadar tasavvuftan alınmış birer imge olsalar da olay örgüsü içerisindeki yaşanan çatışmalar, dönüşümler ve gerilimler, bu şahısları alegorik olmalarının ötesinde bir misyona sahip oldukları izlenimini verir. Roman türüyle her ne kadar geç bir tarihte tanışmışsa da Türk edebiyatı, çok uzun süreden beri mesnevîler aracılığıyla bireyin sosyal ve psikolojik durumunu yazınsal zemine taşıdığı söylenebilir. Nitekim Hüsn ü Aşk'taki Aşk'ın yaşadığı serüven ve geçirdiği dönüşümün, 18. yüzyılda toplumda epey yaygın olan tarikat ehlinin yaşamını yansıttığı sonucuna varılabilir. Her edebî metin gibi Hüsn ü Aşk da devrini belli açılardan belli ölçüde yansıtır. Hüsn ü Aşk'ı, şahıslar noktasında önemli kılan, şahısların sayıca fazlalığından ziyade mevcut şahısların zengin karakter özellikleridir. Protagonisten norma, antagonistten fona, entrikten eksene kadar roman türünde sıkça rastlanılan şahıs türlerine Hüsn ü Aşk mesnevisinde rastlamak mümkündür. Söz konusu şahısların tasavvuftaki karşılıkları göz önünde bulundurularak ele alınmaları, roman terimleri açısından incelenmelerine katkı sağladığı görülür.

Kaynakça:

- AKTAŞ, Ş. (1983). Roman Olarak Hüsn ü Aşk. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, s. 94-108.
- AKTAŞ, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CEBELİOĞLU, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları.
- ECE, S. (1996). *Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ECE, S. (2012). *Hüsnüne Aşk Olsun*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- EREN, A. (2010). Hüsn ü Aşk Tasvirlerinde Gül. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Volume 3 / 11 Spring 2010*.
- GOLDMANN, L. (2005). *Roman Sosyolojisi* (çev. Ayberk Erkay), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- GÖLPINARLI, A. (1971). *Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler*. 1000 Temel Eser, MEB Yay. İstanbul.
- HOLBROOK, V. (1999). Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. (haz. Mehmet Kalpaklı) s449, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- İÇLİ, A. (2010). Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Dramatik Aksiyonu Oluşturan Değerler Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, Sayfa: 57-78.*
- İPEKTEN, H. (2005). *Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KUNDERA, M. (2005). *Roman Sanatı* (çev. Aysel Bora). İstanbul: Can Yayınları.
- KURNAZ, C. (2004). *Eski Türk Edebiyatı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- LUKACS, G. (2007). *Roman Kuramı* (çev. Cem Soydemir). İstanbul: Metis Yayınları.
- MENGİ, M. (2003). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SADIK, M. (2000). *Hüsn ü Aşk Şeyh Galip (Nesir Çevirisi)*. Ankara: Yenik Kuşak Kitabevi.
- STEVICK, P. (2004). *Roman Teorisi* (çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Şeyh Galib (2011). *Hüsn ü Aşk (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)* haz. Muhammet Nur Doğan, İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- TEKİN, M. (2008). *Roman Sanatı I (Roman Unsurları)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- UÇ, H. (2006). *Roman Eleştiri Terimleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ULUDAĞ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.